

Bogumiła Zalewska-Opasińska

Szkoła Podstawowa im. Obrońców Dobrzykowa z 1939 r.

w Dobrzykowie

**Postawy społeczeństwa powiatu gostynińskiego
w okresie wojny sowiecko-polskiej 1919–1920**

Słowa kluczowe

wojna Rosji bolszewickiej z Polską 1919–1920, powiat gostyniński, udział żołnierzy w walkach na froncie wschodnim, patriotyczne postawy mieszkańców

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie postaw społeczeństwa powiatu gostynińskiego w okresie wojny Rosji bolszewickiej z Polską 1919–1920. Autorka pragnie przedstawić, w jakim stopniu mieszkańcy powiatu gostynińskiego zaangażowali się w obronę suwerenności państwa polskiego i które warstwy społeczne oraz ugrupowania polityczne udzieliły szczególnego wsparcia Wojsku Polskiemu i rządowi Rzeczypospolitej. Stulecie zwycięstwa nad Armią Czerwoną jest dla autorki artykułu również okazją do ocalenia od zapomnienia nazwisk walczących i poległych w wojnie sowiecko-polskiej żołnierzy z powiatu gostynińskiego oraz oddania hołdu mieszkańcom, którzy, podejmując wówczas dla dobra ojczyzny różne zobowiązania, mogą stać wzorem patriotycznej postawy dla współczesnego pokolenia.

W sierpniu 2020 r. przypadła 100. rocznica zwycięstwa Wojska Polskiego nad Armią Czerwoną w bitwie warszawskiej i zakończonej sukcesem kontrofensywy znad Wieprza. Przekreśliły one plany zniszczenia odrodzonego państwa polskiego i powstrzymały program światowej rewolucji¹.

Kończący wojnę między Rzeczpospolitą a bolszewicką Rosją pokój ryski z 18 marca 1921 r. pozwolił na wytyczenie wschodniej granicy Polski, repatriację jeńców wojennych i uchodźców oraz częściowe odzyskanie zagrabionych dóbr².

Oslabienie Armii Czerwonej po wojnie z Polską oddaliło też na kilkanaście lat agresję ze Wschodu, pozwalając władzom II Rzeczypospolitej na przeprowadzenie najpilniejszych reform społeczno-gospodarczych.

Zwycięstwo stało się możliwe dzięki wysiłkowi Wojska Polskiego oraz identyfikacji społeczeństwa i różnych ugrupowań politycznych z obroną suwerenności państwa, w myśl słów premiera Witosa: „Trzeba ratować Ojczyznę. Trzeba Jej dzisiaj oddać wszystko, majątek, krew i życie, bo ta ofiara stokrotnie się opłaci, gdy uratujemy Państwo od niewoli i hańby”³.

Zadanie obrony zagrożonej niepodległości podjęli również mieszkańcy powiatu gostyńskiego. Stulecie zwycięstwa nad bolszewikami jest okazją do przypomnienia ich udziału w walkach na froncie wschodnim oraz wysiłku materialnego i patriotycznej postawy w zmaganiach o ocalenie ojczyzny w latach 1919–1920.

Po ewakuacji wojsk niemieckich z terenów Litwy, Białorusi i Ukrainy Rzeczpospolita została zagrożona przez oddziały Armii Czerwonej, które posuwały się ku ziemiom etnicznie polskim, zmierzając do likwidacji państw narodowych i eksportowania bolszewickiej rewolucji na Zachód⁴.

¹ Zob. na ten temat: J. Szczepański, *Spoleczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Warszawa–Pułtusk 2000; W. Materski, *Traktat ryski i jego waga międzynarodowa*, [w:] *Rola i miejsce Polski w Europie 1914–1957*, red. A. Koryn, Warszawa 1994, s. 63–65; C. Grzelak, *Armia Czerwona po wojnie polsko-rosyjskiej 1919–1921*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, red. T. Skoczek, Warszawa 2014, s. 255–286.

² W. Włodarkiewicz, *Realizacja postanowień Traktatu Ryskiego. Stosunki polsko-radzieckie w latach 1921–1926*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, op. cit., s. 225–253; W. Materski, *Pobocza dyplomacji. Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczpospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym*, Warszawa 2002, s. 87.

³ W. Witos, *Bracia włościanie na wszystkich ziemiach polskich*. Odezwa z 30 lipca 1920 r.

⁴ T. Nałęcz, *Odzyskana niepodległość*, [w:] H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Łepkowski, T. Nałęcz, *Polska. Losy państwa i narodu*, Warszawa 1992, s. 480–482.

„Przeszkodą” lub „czerwonym korytarzem” (w zależności od rozstrzygnięcia wojny) na drodze do zrewolucjonizowania Europy mogła stać się Polska⁵.

Priorytetem działań Naczelnika Państwa, Józefa Piłsudskiego, było zagwarantowanie Polsce bezpiecznej pozycji w Europie oraz zbudowanie silnego państwa potrafiącego obronić się przed agresją sąsiadów i realizować aspiracje społeczeństwa. Bez zgody Litwy (z Białorusią) niemożliwa była koncepcja federacyjna, bez suwerennej Ukrainy zaś nierealne było powstrzymanie ekspansji Rosji na Zachód. Do obrony państwa polskiego i realizacji przez Piłsudskiego polityki faktów dokonanych potrzeba było jednak przede wszystkim siły polskiego oręcza⁶.

W pierwszej fazie niewypowiedzianej wojny sowiecko-polskiej Wojsko Polskie odniosło kilka zwycięstw. 14 lutego 1919 r., w dniu rozpoczęcia regularnych walk z Armią Czerwoną w Mostach nad Niemnem, oddział dowodzony przez gen. Antoniego Listowskiego zdobył Berezę Kartuską, zaś 7 marca – Pińsk⁷.

16 kwietnia rozpoczęła się ofensywa na Litwie, uwieńczona zajęciem Wilna (Wielkanoc, 19 kwietnia 1919) przez ułanów ppłk. Beliny-Prażmowskiego i wyzwoleniem miasta z rąk sowieckich (20 kwietnia)⁸. W wyniku kontynuowania działań oddziały polskie posuwały się na wschód, wypierając Armię Czerwoną z Białorusi. 8 sierpnia zdobyły Mińsk, a 29 sierpnia – twierdzę w Bobrujsku⁹.

Równoległe rozwijała się polska ofensywa w Galicji Wschodniej i na Wołyniu (50 tys. żołnierzy), rozpoczęta 14 maja 1919 r. i wstrzymana w końcu miesiąca przez Wodza Naczelnego na żądanie Ententy¹⁰.

Próby pozyskania Litwy i Białorusi do koncepcji federacyjnej zakończyły się fiaskiem. Współdziałanie wobec zagrożenia, najpierw ze strony „białej” Rosji (gen. Denikin), a następnie sukcesów Armii Czerwonej na Ukra-

⁵ A. Nowak, *Ojczyzna ocalona. Wojna sowiecko-polska 1919–1920*, Kraków 2010, s. 23–29.

⁶ Ważne słowa zawarł marszałek Piłsudski w liście do L. Wasilewskiego z 8 kwietnia 1919 r.: „Nie chcę być ani imperialistą, ani federalistą, dopóki nie mam możliwości mówienia w tych sprawach z jaką taką powagą – no i z rewolwerem w kieszeni”, ibidem, s. 25.

⁷ 3 marca oddziały z grupy gen. W. Iwaszkiewicza zajęły Stonim, ibidem.

⁸ A. Garlicki, *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, Wrocław 1999, s. 104–105. Opór bolszewików przełamała 2. Dywizja Piechoty Legionów (d-ca gen. E. Rydz-Śmigły).

⁹ Frontem Litewsko-Białoruskim dowodził gen. S. Szeptycki. W szturmie na Bobrujsk wykorzystano czołgi francuskie, przywiezione przez hallerczyków.

¹⁰ A. Garlicki, op. cit., s. 110–111.

inie zadeklarował jedynie ataman Semen Petlura, przywódca ukraińskich niepodległościowców¹¹.

Wojsko Polskie dotarło jesienią 1919 r. do Dźwiny i Berezyny oraz przekroczyło na południu Zbrucz, jednak fakty dokonane siłą polskiego oręża nie zdecydowały, zgodnie z art. 87 traktatu wersalskiego, o wschodniej granicy Polski. Nie udało się przekonać mocarstw zachodnich do planów federacyjnych Piłsudskiego¹². Przełomu nie przyniosły też pertraktacje polsko-sowieckie w Mikaszewicach (październik–listopad 1919 r., hr. Kossakowski, kpt. Boerner – Marchlewski). Zaproponowane przez Naczelnika Państwa warunki – przerwanie agitacji komunistycznej w Wojsku Polskim¹³ i nieatakowanie sił Petlury – zostały odrzucone przez Politbiuro¹⁴.

Mimo że podjęta przez bolszewików próba sowietyzacji Polski w 1919 r. zakończyła się niepowodzeniem, nie zrezygnowali oni z planów agresji na Polskę w roku 1920. Sprzyjającymi dla ekspansji Rosji okolicznościami były: nierozstrzygnięta sytuacja geopolityczna w Europie Wschodniej, sukcesy „czerwonej” Rosji w wojnie domowej oraz skuteczna ofensywa dyplomatyczna Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych Cziczeryna na Zachodzie¹⁵.

27 stycznia 1920 r. dowódca Armii Czerwonej, Siergiej Kamieniew, przedstawił plan ofensywy na Polskę. Koncentracja dużych sił rosyjskich na froncie, informacje polskiego wywiadu przechwytyującego sowieckie szyfrogramy oraz zatwierdzenie 10 marca w Smoleńsku planu uderzenia na Polskę świadczyły, że los państwa polskiego zależy od rezultatu wojny. Równolegle

¹¹ 1 września podpisano rozejm i ustalono linię demarkacyjną między oddziałami polskimi i ukraińskimi, ibidem.

¹² Zob. na ten temat: A. Nowak, *Ojczyzna ocalona...*, op. cit., s. 31–34; M. Wiśniewska, *Koncepcja federacyjna w myśli politycznej Józefa Piłsudskiego i obozu socjalistów polskich*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, op. cit., s. 125–140.

¹³ Przykładem agitacji jest odezwa KPRP do stacjonujących w Płocku i Gostyninie hallerczyków: „Żołnierze! Okłamano was. (...) Pokumał się więc rząd francuski z rządem polskim, pod komendą swoich oficerów wysłał was, żołnierzy Hallera do Polski, abyście szli strzelać i wyrzynać żołnierzy rosyjskich, żołnierzy rewolucji robotniczej, która głosi wyzwolenie ludu pracującego na całym świecie”, F. Wybult, T. Świecki, *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Toruń 1933, s. 321–322.

¹⁴ A. Nowak, *Ojczyzna ocalona...*, op. cit., s. 31–34.

¹⁵ Sukcesem dyplomatycznym Cziczeryna był układ francusko-sowiecki z 21 kwietnia, gwarantujący, że Francja „nie będzie uczestniczyć w żadnych agresywnych posunięciach przeciwko Sowieckim Republikom Rosji i Ukrainy”. Zob. na ten temat: A. Nowak, *Ojczyzna ocalona...*, op. cit., s. 38–43.

do przygotowań militarnych Rosjanie nasilili działania dyplomatyczne i propagandę o pokojowych intencjach¹⁶.

Materiały propagandowe i bibuła komunistyczna, narzędzia bolszewickiej Rosji w planowanej sowietyzacji Polski, docierały na Mazowsze Płockie i do powiatu gostyńskiego wraz z czasopismami i gazetami lokalnymi, zwłaszcza ludowymi. Płocki oddział Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP) rozpowszechniał specjalne odezwy do młodzieży szkolnej, robotników, poborowych oraz żołnierzy, czego przykładem jest apel z lipca 1920 r.:

Towarzysze! Dziś nie toczy się wojna Rosji z Polską – to tylko walka proletariatu rosyjskiego i ukraińskiego z burżuazją polską. Ze zwycięstwem Armii Czerwonej idzie zwycięstwo robotnika polskiego nad burżuazją rodzimą. (...) Gotuj się do rewolucji! Precz z poborem i werbunkiem do białej armii polskiej! Niech żyje Polska Republika Rad!¹⁷.

Zagrożenie ze strony Armii Czerwonej spowodowało podjęcie przez Wodza Naczelnego decyzji o uderzeniu wyprzedzającym w kierunku Kijowa, wbrew woli większości stronnictw politycznych, zwłaszcza Narodowej Demokracji. Akcja militarna na Ukrainie poprzedzona została porozumieniem z atamanem Petlurą (umowa z 21 kwietnia).

7 maja oddziały 3. Armii gen. Rydza-Śmigłego zdobyły Kijów. Był to sukces połowiczny, ponieważ Rosjanie nie przyjęli bitwy, skutkiem czego nie udało się osłabić zdolności bojowej Armii Czerwonej¹⁸. Zajęcie Kijowa świętowano uroczystie w Warszawie 18 maja 1920 r., natomiast Rosjanie wyprawę kijowską wykorzystali w celu propagandowym jako dowód polskiego „imperializmu”¹⁹.

¹⁶ Szerzej na ten temat: J.A. Goclon, *Wojna z bolszewicką Rosją o niepodległość Polski*, Wrocław 2003, s. 42–46; J. Szczepański, *Spoleczeństwo polskie wobec wojny i pokoju (1919–1921) walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, op. cit., s. 43.

¹⁷ F. Wybult, T. Świecki, *Mazowsze Płockie...*, op. cit., s. 352.

¹⁸ J.A. Goclon, op. cit., s. 48–52; Gen. T. Kutrzeba napisał na temat wyprawy kijowskiej: „Dnia 9 maja 1920 r. dobiegła do kresu nasza ofensywa przeciwko XII i XIV armii sowieckiej. (...) Zajmując zatem Kijów, osiągamy Dniepr, bierzemy w okupację część Ukrainy, lecz nie zdołaliśmy pobić XII armii tak decydująco, żeby ona została wykreślona z rachunku raz na zawsze”, T. Kutrzeba, *Wyprawa kijowska 1920 r.*, Warszawa 1937, s. 106.

¹⁹ M.M. Drozdowski, *Warszawa w obronie Rzeczypospolitej: czerwiec–sierpień 1920*, Warszawa 1993, s. 27–30; J. Szczepański, *Spoleczeństwo polskie wobec wojny i pokoju (1919–1921)...*, op. cit., s. 43–44.

5 czerwca pod Samhorodkiem 1. Armia Konna Siemiona Budionnego przełamała front polski, zmuszając 3. Armię gen. Rydza-Śmigłego do wycofania z Kijowa.

Po bitwie nad Autą (4–6 lipca 1920 r.) rozpoczął się odwrót wojsk polskich na Białorusi i Litwie, a oddziały Frontu Zachodniego Michaiła Tuchaczewskiego ruszyły naprzód, zajmując Wilno, Grodno, Białystok²⁰.

Działania wroga zostały podporządkowane strategicznemu celowi – zdobyciu Warszawy. Sowieckie wojska rywalizowały między sobą o pierwszeństwo wejścia do stolicy. Jednocześnie prowadzono akcję agitacyjną w celu rozniecania nastrojów rewolucyjnych wśród społeczeństwa polskiego, w czym pomocny był utworzony 30 lipca w Białymstoku Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski (z J. Marchlewskim na czele), który w sierpniu 1920 r. na plebanii w Wyszkanie oczekiwał zajęcia Warszawy²¹.

Rzeczpospolita stanęła przed egzaminem stawienia czoła agresorowi i obrony niepodległości. Do walki zmobilizowano dostępne środki i zasoby ludzkie. Polacy doskonale zdawali sobie sprawę, że zwycięstwo czerwoarmistów oznaczałoby koniec niepodległości Polski, a naród zapłaciłby straszliwą cenę za wprowadzenie w życie bolszewickich utopii²².

W obliczu zagrożenia państwa zdecydowana większość mieszkańców powiatu gostyńskiego zjednoczyła swe działania przeciwko wrogowi²³. Poparcie dla obrony ojczyzny zmanifestowały ugrupowania prawicowo-centrowe oraz PPS. Podobnie jak w całym kraju ustąpiła rywalizacja między partiami politycznymi. We wszystkich gminach powiatu gostyń-

²⁰ Przerwanie frontu polskiego nastąpiło na skutek szybkiego uderzenia oddziałów Tuchaczewskiego na rozciągniętą kordonowo obronę 1. Armii gen. G. Zygałłowicza. Szerzej na ten temat: J. Odziemkowski, *Bitwa nad Autą, 4–6 lipca 1920 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, nr 14 (65)/1, s. 51–74; J. Szczepański, *Życie polityczne*, [w:] *Dzieje Mazowsza. Lata 1918–1939*, t. 4, red. J. Szczepański, Pułtusk 2010, s. 71; L. Królikowski, K. Oktabiński, *Warszawa 1914–1920. Warszawa i okolice w latach walk o niepodległość i granice Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, s. 177–178; A. Garlicki, *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, s. 148–149.

²¹ Obszernie na ten temat: T. Żenczykowski, *Dwa Komitety 1920, 1944. Polska w planach Lenina i Stalina*, Paryż 1984; *Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski*, oprac. A. Litwin, Warszawa 1955; W. Mieczkowski, *Bolszewicy w polskiej plebanii*, Wyszaków 1921.

²² Szeroko na ten temat: J. Szczepański, *Spoleczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Warszawa–Pułtusk 2000.

²³ Zob. na ten temat: B. Zalewska-Opasińska, *Życie polityczne w powiecie gostyńskim w latach 1918–1926*, „Studia Mazowieckie” 2015, nr 4, s. 92–93.

skiego liderzy partii nawoływali do zaprzestania politycznych waśni, o czym świadczy relacja z zebrania w okręgu gostyńsko-kutnowskim:

Dr Borth (ZLN) wyjaśnił słuchaczom grożące Polsce niebezpieczeństwo bolszewickie. Poseł Kułakowski (PPS) wzywał robotników i chłopów do obrony zagrożonej wolności i niepodległości. Trzeci z kolei przemówił p. Gąsior, który w gorących słowach wzywał wszystkich do zgody i jedności, zapomnienia chwilowego o sprawach partyjnych i sprawach osobistych, a skierowania wszystkich sił moralnych i materialnych, życia i mienia dla ratowania zagrożonego bytu tak państwa polskiego, jak każdego obywatela²⁴.

Pomoc dla obrony państwa zadeklarowali także bogaci Żydzi i członkowie mniejszości niemieckiej. Za wzór obywatelskiej postawy może służyć spolonizowana ziemiańska rodzina Higersbergerów spod Gostynina. Roman Higersberger, właściciel majątku Rataje, wszedł w skład Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa w Gostyninie²⁵. Feliks Stefan Higersberger z Piotrowa, kapral 9. Pułku Ułanów Małopolskich, poległ 9 sierpnia 1920 r. w starciu z konnicą Budionnego pod Radziechowem (woj. tarnopolskie)²⁶. Ranny na froncie wschodnim Józef Stefan Higersberger został uhonorowany za męstwo Krzyżem Walecznych²⁷. W obronę Rzeczypospolitej zaangażował się Polak niemieckiego pochodzenia Gustaw Fogel ze Lwówka, syn właściciela fabryczki maszyn rolniczych. W latach 1917–1918 walczył jako ochotnik w Legionach Polskich, a w 1920 r. na froncie wojny sowiecko-polskiej²⁸.

Przeciwną postawę wobec wydarzeń przyjęli członkowie KPRP, którzy namawiali żołnierzy polskich do dezercji, kolportując w garnizonach (m.in. w Płocku i Łowiczu) ulotki o treściach antywojennych, oraz Żydzi związani z lewicową organizacją Bund, domagający się negocjacji z Rosją w sprawie zakończenia wojny. Takie stanowisko zaprezentowali żydowscy członkowie gabińskiej Rady Miejskiej: M.J. Boll, J.M. Chaja, M. Sztolcman, M. Tadelis,

²⁴ b.a., *W obronie ojczyzny*, „Tygodnik Kutnowski” 1920, nr 33, s. 3.

²⁵ E. Walczak, *Gostynin w latach międzywojennych (1918–1939)*, [w:] *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2010, s. 369; eadem, *Higersberger Roman (1865–1933), spadkobierca majątku Rataje*, [w:] *Gostyński słownik biograficzny*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2017, s. 125.

²⁶ *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918–1920*, Warszawa 1934, s. 267; B. Konarska-Pabiniak, *Feliks Stefan Higersberger (1890–1920), student, poeta, żołnierz*, [w:] *Gostyński słownik biograficzny*, op. cit., s. 123–124; eadem, *Feliks Stefan Higerberger – bohater wojny polsko-bolszewickiej 1920 r.*, „Rocznik Gostyński”, t. 2, red. J. Domagała, Gostynin 2008, s. 221–226.

²⁷ Eadem, *Higersberger Józef Stefan (1895–1954), właściciel majątku Rataje*, [w:] *Gostyński słownik biograficzny*, op. cit., s. 124–125.

²⁸ Zbiory prywatne Zdzisława Nowakowskiego, nota biograficzna Gustawa Fogla.

M. Wolfowicz i A.J. Żychliński, którzy na posiedzeniach 7 i 28 lutego 1920 r. odmówili przystąpienia Gąbina do Towarzystwa Bratniej Pomocy Żołnierzowi Polskiemu i wysunęli żądania uchwalenia rezolucji w sprawie rokowań z Sowiecami²⁹. Ze względu na brak w powiecie gostyńskim większych zakładów przemysłowych KPZR i bundziści odegrali marginalną rolę w kształtowaniu postaw społeczeństwa wobec wojny.

Przeciwko ich agitacji ostro zaprotestowali gąbińscy radni reprezentujący Narodową Demokrację. Pięciu przedstawicieli tej partii zgłosiło na posiedzeniu 11 marca 1920 r. wniosek, by nie wysyłać interpelacji w powyższej sprawie do rządu polskiego i podczas sesji „nie rozstrzygać spraw wojennych”³⁰.

25 maja 1920 r. Warszawska Rada Narodowa wydała odezwę wzywającą do walki z wrogiem i zwróciła się z apelem o poparcie Pożyczki Odrodzenia Polski. W akcję poparcia pożyczki włączyli się aktywnie mieszkańcy powiatu gostyńskiego. Tylko sami nauczyciele zadeklarowali na ten cel ponad 110 tys. marek³¹.

Formą uświadomienia społeczeństwu stopnia zagrożenia bezpieczeństwa była kampania informacyjna. W biurach urzędów, w ważnych punktach miast i wsi powiatu gostyńskiego pojawiły się afisze ukazujące stopień okrucieństwa bolszewików i plakaty propagandowe o wymownej treści: „Nam twierdzą będzie każdy próg!”, „Bron przed wrogiem twą rodzinę!”, „Do broni! Ojczyzna was wzywa! Bij bolszewika!”³².

1 lipca 1920 r. na wieść o odwróceniu wojsk polskich Sejm Ustawodawczy powołał Radę Obrony Państwa³³. Jedną z pierwszych jej decyzji było utworzenie Armii Ochotniczej (pod dowództwem gen. J. Hallera) oraz wydanie 3 lipca odezw Naczelnika Państwa: do Żołnierzy Rzeczypospolitej oraz do Obywateli, wzywających do wstępowania w szeregi wojska³⁴.

²⁹ Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), Akta Gąbina, sygn. 540, k. 99–100; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina i okolic*, Gąbin–Pułtusk 2013, s. 358–359.

³⁰ Ibidem. Skutkiem prosowieckiej postawy członków Bundu był wzrost nastrojów antyżydowskich oraz aresztowanie osób podejrzanych o prowadzenie działalności komunistycznej. Zob. na ten temat: J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa–Pułtusk 1995, s. 106.

³¹ Idem, *Dzieje Gąbina i okolic*, s. 360; F. Wybult, T. Świecki, *Mazowsze Płockie...*, op. cit., s. 332. Zapisy na pożyczkę przyjmowały działające przy parafiach Komisje utworzone przez Związek Obrony Ojczyzny.

³² B. Zalewska-Opasińska, *Życie polityczne w powiecie gostyńskim w latach 1918–1926*, op. cit., s. 92–94.

³³ Dziennik Ustaw RP 1920, nr 53, poz. 327.

³⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Odezwy Rady Obrony Państwa, sygn. 2/3/09.1/153.

Gustaw Fogel, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920 r.
Ze zbiorów Zdzisława Nowakowskiego

Pobór rekrutów z roczników 1890–1901 oraz ochotniczy zaciąg, wspierany przez duchowieństwo, przebiegały na ogół sprawnie³⁵. Wśród żołnierzy nie zabrakło mieszkańców powiatu gostynińskiego, którzy pełnili służbę

³⁵ Przyjmowano szeregowych od 17 do 42 lat oraz oficerów do lat 50. Zob. na ten temat: L. Wyszczelski, *Operacja warszawska sierpień 1920*, Warszawa 2005, s. 154; J. Szczepański, *Wojna polsko-bolszewicka na Mazowszu i Podlasiu*, op. cit., s. 51–54; L. Królikowski, K. Oktabiński, *Warszawa 1914–1920...*, op. cit., s. 177–178.

w 6. Pułku Piechoty Legionów, 10. Pułku Piechoty, 10. Pułku Kaniowskim Artylerii Polowej, 30. i 31. Pułku Strzelców Kaniowskich oraz 36. Pułku Piechoty Legii Akademickiej³⁶.

Armię Ochotniczą zasilili uczniowie gostyńskich szkół. Jak ustalił dr Józef Kazimierski, „w 1920 r. wszyscy maturzyści poszli na front”. W gronie gostyńskich ochotników byli zarówno Polacy, jak i reprezentanci młodzieży żydowskiej³⁷. Jednym z młodych ochotników był Jan Fibich, ur. w 1901 r. w Gąbinie, absolwent Szkoły Powszechnej, praktykant w składzie aptecznym Edwarda Modzelewskiego w Gąbinie. Po wojnie kontynuował naukę, następnie otworzył skład apteczny w Wyszku³⁸.

Ważną rolę w kształtowaniu postaw patriotycznych odegrało duchowieństwo. 7 lipca 1920 r. odczytano w świątyniach list biskupów polskich, w którym pasterze przestrzegali: „Wróg jest tym groźniejszy, że łączy okrucieństwo i żądzę niszczenia z nienawiścią wszelkiej kultury, szczególnie zaś chrześcijaństwa i kościoła”³⁹. Metropolita warszawski, abp Aleksander Kakowski, wydał 9 lipca zalecenia do kapłanów i wiernych, w których zachęcał do wstępowania w szeregi Armii Ochotniczej, tworzenia we wszystkich parafiach komitetów opieki nad rodzinami żołnierzy, kupowania Pożyczki Odrodzenia Polski oraz uczestnictwa w nabożeństwach błagalnych przed Najświętszym Sakramentem, zakończonych śpiewem suplikacji *Święty Boże*⁴⁰.

³⁶ G. Gołębiowski, *Rocznice uroczystości państwowe w Gąbinie w latach 1928–1931*, [w:] *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, red. Z.P. Kruszewki, Z.J. Zasada, Płock–Włocławek 2018, s. 89–111; K. Leroch-Orlot, *Zarys historii wojennej 10-go Pułku Kaniowskiego Artylerii Polowej*, Warszawa 1929, s. 43; T. Makowski, *Zarys historii wojennej 30-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928, s. 29; S. Pomarański, *Zarys historii wojennej 36-go Pułku Piechoty Legii Akademickiej*, Warszawa 1930, s. 56.

³⁷ Byli to m.in.: Henryk Ambrowicz, Tadeusz Chyżyński, Tadeusz Czaki, Hersz Filat, Roman Kaczmarek, Moszek Kleinbart, Mateusz Koperski, Józef Kowalski, Szłoma Kranc, Witold Kubiатовski, Jan Lachowicz, Piotr Majewski, Zygmunt Mrozowski, Eugeniusz Raabe, Stanisław Rdesiński oraz Roman Walczykiewicz. Zob. na ten temat: J. Kazimierski, *Dzieje Gostynina w latach 1918–1939*, [w:] *Dzieje Gostynina i ziemi gostyńskiej*, red. M. Chudzyński, Warszawa 1990, s. 511; E. Walczak, op. cit., s. 371.

³⁸ Zbiory prywatne Zdzisława Nowakowskiego, Nota biograficzna Jana Fibicha.

³⁹ H. Wyczański, *Kościół w odrodzonym Państwie Polskim (1918–1939)*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Warszawa 1979, t. 2, cz. 2, s. 23–24.

⁴⁰ M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo katolickie na Mazowszu wobec wojny 1920 r.*, [w:] *W 75-lecie Bitwy Warszawskiej 1920*, red. W. Wojciechowski, Włocławek 1997, s. 208–209; M. Makowski, *Kardynał Aleksander Kakowski, Metropolita Warszawski (1913–1938)*, Warszawa 2015, s. 126–127.

Jan Fibich, ochotnik w wojnie 1920 r.
Ze zbiorów Zdzisława Nowakowskiego

Na podkreślenie zasługuje niezłomna postawa pasterza diecezji płockiej – bpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego. Gdy bolszewicy zbliżali się do Płocka, polecił kapłanom, aby, niezależnie od niebezpieczeństwa, pozostali z wiernymi (pod karą suspensy!) i codziennie odprawiali błagalne nabożeństwo. W chwili zagrożenia zachęcał ludność cywilną do podjęcia bohaterkiej obrony miasta i udzielania schronienia uciekinierom z terenów zajętych przez bolszewików⁴¹.

Akcja propagandowa oraz uchwalenie przez Sejm 15 lipca 1920 r. ustawy o reformie rolnej zaważyły na sukcesie ochotniczego werbunku do armii

⁴¹ Szeroko na ten temat: M.M. Grzybowski, *Wojna polsko-rosyjska 1920 r. w Płocku i na Mazowszu*, Płock 1990, s. 54–64; J. Szczepański, *Duchowieństwo diecezji płockiej w obliczu bolszewickiego najazdu 1920 r.*, [w:] *Kościół i kultura*, red. R. Jaworski, A. Koseski, Płock–Pułtusk 1996, s. 87–90; idem, *Życie polityczne...*, op. cit., s. 79–80; W. Góralski, *Będziecie moimi świadkami*, Płock 1999; A. Małecka, *Bity, błogostawil*, „Gość Płocki” 2019, nr 47, s. 1.

polskiej i zintegrowały społeczeństwo do obrony niezawisłości państwa⁴². Wołanie: „Do broni!” rozeszło się po wszystkich gminach powiatu gostyńskiego. Redaktor Anna Apanowiczowa napisała w „Tygodniku Kutnowskim”:

Mieszkaniec miasta oddał już swoich synów do wojska ochotniczego, poszedł sam, o ile zdrowie i siły na to pozwalały. Poszli również przeważnie do jazdy młodszy, a nawet starsi obywatele ziemscy. Ruszają wreszcie gromadnie drobni rolnicy (...). W każdą niedzielę po parafiach, po nabożeństwie, przed barwnymi plakatami, malującymi zbrodnie bolszewickie, gromadzą się tłumy wieśniaków. Przygodni prelegenci wygłaszają płomienne przemówienia, po których wieśniacy podpisują Pożyczkę Państwową, zapisują się na członków Czerwonego Krzyża, składają ofiary na Armię Ochotniczą. Zainteresowanie wojną i wojskiem olbrzymie⁴³.

24 lipca powołano Rząd Obrony Narodowej pod przewodnictwem Wincentego Witosa, złożony z przedstawicieli wszystkich stronnictw. Jego zasługą było przełamanie nastroju klęski. Trafnym pomysłem okazała się zwłaszcza odezwa *Bracia włościanie na wszystkich ziemiach polskich*, w której „chłop zwracał się do chłopów”:

Każdy wójt, każdy sołtys ma pilnować, aby z jego wsi wszyscy wezwani do wojska znaleźli się w szeregach, aby z każdej wsi zdolni do noszenia broni poszli do armii, by każdy, kto może, kupił Pożyczkę Odrodzenia Państwa, by spieszył z wszelką dla państwa pomocą⁴⁴.

11 lipca 1920 r. utworzono w Gostyninie Obywatelski Komitet Obrony Państwa (OKOP). W jego skład weszło 14 osób, reprezentujących różne warstwy społeczne. Mieszkańców Gostynina reprezentowali: Jan Marcinkowski (rolnik i właściciel kafilarni), Stanisław Szafran (robotnik) oraz Władysław Kowalewski, inspektor ubezpieczeń społecznych. Przedstawicielami Gąbina byli: dr Wincenty Penkala, Marcin Gloksyn oraz Karol Wilczyński (robotnik). Warto podkreślić, że w OKOP-ie znaleźli się ziemianie z gostyńskiej: Roman Higersberger z Rataj i Teodor Kozłowski z Czarnowa, reprezentanci chłopów: Andrzej Czapski ze Szczawina i Wincenty Kwiatkowski z Grabia Polskiego, burmistrz Gostynina – Michał Ży-

⁴² Do Armii Ochotniczej wstąpiło około 100 tys. osób, A. Garlicki, *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, op. cit., s. 149–154.

⁴³ A. Apanowiczowa, *Z tygodnia*, „Tygodnik Kutnowski” 1920, nr 32, s. 1.

⁴⁴ Cyt. za: A. Garlicki, *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, op. cit., s. 162–163; J. Szczepański, *Wkład Wincentego Witosa w walkę z najazdem bolszewickim 1920 roku*, [w:] *Dla dobra rządu chłopskich dusz... Wiciarz – ludowiec – nauczyciel – uczoney. Księga poświęcona pamięci profesora Józefa Ryszarda Szaflika*, red. M. Adamczyk, J. Gmitruk, A. Koseski, Warszawa–Kielce–Pułtusk 2010, s. 159–160.

liński, ks. Edward Szczodrowski, notariusz Jan Gustowski i inspektor szkół powszechnych – Wojciech Benedyckiński⁴⁵.

Gostyniński OKOP oraz tworzone równoległe podkomitety miejskie i gminne rozpowszechniały przy pomocy harcerzy odezwy Armii Ochotniczej, organizowały wiece, prowadziły kampanię agitacyjną, tworzyły gospody dla żołnierzy, otaczały opieką rodziny ochotników⁴⁶. OKOP wypłacił rodzinom żołnierzy zapomogi, opracował i rozpowszechnił 500 egzemplarzy odezwy do mieszkańców, przekazał 50 tys. marek na dofinansowanie szpitala dla rannych w Aleksandrowie Kujawskim, wyasygnował 54 tys. marek na pomoc dla uczniów z Kresów Wschodnich, których zakwaterowano w burisie Macierzy Szkolnej w Gostyninie⁴⁷.

Staraniem gostynińskiego OKOP-u zorganizowano też „gwiazdkę” dla żołnierzy. Delegaci Komitetu odwieźli na front 800 funtów mięsa, 1600 funtów chleba, papier listowy, mydło⁴⁸. Wyrazem ofiarności społeczeństwa powiatu gostynińskiego było utworzenie w Gąbinie 12 sierpnia 1920 r. herbarciarni dla żołnierzy polskich, w której sprzedawano herbatę, mleko, żywność. Dyżury pełniły członkinie Związku Kobiet Polskich. Komitetem Organizacyjnym kierował ks. Jan Matulanis. Tworzono też Koła Bratniej Pomocy Żołnierzowi Polskiemu i Wydziały Opieki nad Rodzinami Wojskowymi⁴⁹.

W celu zapewnienia bezpieczeństwa mieszkańcom utworzono Straż Obywatelską pod przewodnictwem burmistrza Gostynina – Michała Żylińskiego. Członkowie, pod okiem instruktorów, przygotowywali się do obro-

⁴⁵ APP, Akta Gąbina, sygn. 547, k. 2–4; k. 57; *Sprawozdanie Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa w Gostyninie*, [w:] *Obrona państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo-pamiątkowa Generalnego Inspektoratu Armii Ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa*, red. W. Ścibor-Rylski, Warszawa 1923, s. 251–252; E. Walczak, op. cit., s. 369–372. Przewodniczącym OKOP-u został W. Kowalewski.

⁴⁶ Wg informacji w „Tygodniku Kutnowskim” 1920, nr 33, s. 4, wypłacanie jednorazowych zapomóg bezwrotnych rodzinom ochotników następowało również w siedzibie PKU, do której ochotnik zgłosił się do służby czynnej.

⁴⁷ *Sprawozdanie Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa w Gostyninie*, op. cit., s. 251–252.

⁴⁸ Każdy żołnierz 10. pp. otrzymał na wigilię paczkę z 1 kg sucharów, sztuki bielizny, 2 koperty, 2 arkusze papieru, ołówki, kostki mydła, 20 papierosów, kawałek czekolady i paczkę herbaty, ibidem; *Sprawozdanie Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa na powiat łowicki*, [w:] *Obrona państwa w 1920 roku*, op. cit., s. 265.

⁴⁹ APP, Akta Gąbina, sygn. 547, k. 11. Komitet Organizacyjny stanowili: Natalia Cwiklińska, Władysława Jankowska, Stanisława Merle, Marcin Gloksyn, Karol Wilczyński, Władysław Kowalczyk, Wojciech Mroczkowski, Andrzej Rutkowski, Andrzej Słowikowski, Franciszek Walburg, Aleksander Zalewski, Abram Lejb Gips, Marcel Rozen, Marek Wolfowicz.

ny ludności cywilnej i mienia⁵⁰. Warto podkreślić, że w Straży Obywatelskiej podjęli ochotniczą służbę ludzie różnych stanów i profesji, o czym informowała lokalna prasa:

W Straży Obywatelskiej, która ćwiczenia swe odbywa codziennie, pod karabinem stoją obok siebie ludzie, którzy do niedawna nie znali się albo nie chcieli się znać. (...) Przy plakatami spotykają się bogacz i biedak, pan i sługa i jednakowo, z zapartym tchem odczytują wieści⁵¹.

Aby zapoznać mieszkańców z sytuacją polityczną, zadaniami OKOP-u oraz propagować akcję werbunkową do wojska, zorganizowano wiece, w których brało udział po kilka tysięcy ludności. W Gostyninie i Gąbinie odbyły się one 18 lipca. Na dziedzińcu gąbińskiej Szkoły Powszechnej głos zabrali: burmistrz Stefan Kęsicki, dr Wincenty Penkala, Stanisław Jadczyk, Marian Rojewski, Jan Tutinas i Roman Wąsiakowski⁵².

Powiat gostyniński nie był bezpośrednio teatrem działań wojennych, jednak społeczeństwo uważnie śledziło przebieg walk, ponieważ wielu mężczyzn walczyło zarówno w oddziałach z roczników poborowych, jak i w Armii Ochotniczej. Nie bez znaczenia pozostawało też sąsiedztwo Płocka, zagrożonego w dniach 17–19 sierpnia przez III Korpus Konny Gaj-Chana⁵³. W związku z zagrożeniem Płocka przeniesiono do Ciechomic w powiecie gostynińskim działalność Powiatowej Komendy Uzuppełnień, utworzono w Łącku szpital polowy, zorganizowano Biuro Opieki nad Uchodźcami. Współdziałając z płocką Sekcją Opieki nad Uchodźcami (agenda Związku Obrony Ojczyzny), oferowano im gorący posiłek, pomoc w zakwaterowaniu, kąpiel, dezynfekcję ubrań, pomoc lekarską⁵⁴.

Trudno oszacować dokładnie liczbę żołnierzy z powiatu gostynińskiego, którzy wzięli udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Mikołaj J. Szczepkow-

⁵⁰ Szeroko na ten temat: J. Szczepański, *Spoleczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim*, op. cit., s. 172–205; E. Walczak, op. cit., s. 369–372. Zastępcą dowódcy Straży Obywatelskiej był Wacław Brzozowski.

⁵¹ *Z tygodnia*, „Tygodnik Kutnowski” 1920, nr 34, s. 1.

⁵² APP, Akta Gąbina, sygn. 547, k. 2; k. 4–28; E. Walczak, op. cit., s. 369–372.

⁵³ Szeroko na ten temat: T. Chrostowski, *Obrona Płocka 1920*, Płock 1990, s. 17–26; G. Gołębiowski, *Obrona Płocka w 1920 r.*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archivalny” 1995, t. 1, s. 9–29; M.M. Grzybowski, *Wojna polsko-rosyjska 1920 r. w Płocku i na Mazowszu*, Płock 1990, s. 35–50; J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, op. cit., s. 285–292.

⁵⁴ Na 3 dni przed zagrożeniem Płocka zarejestrowano 397 uchodźców z Kresów, w tym: 50% ziemian, 30% inteligencji, pozostali – inne zawody, F. Wybult, T. Świecki, *Mazowsze Płockie...*, op. cit., s. 347–374.

ski podaje, że w 1919 r. z powiatów gostynińskiego, łowickiego i sochaczewskiego wcielono do Wojska Polskiego 8961 poborowych, od 1 stycznia zaś do 1 kwietnia 1919 r. około 2350 ochotników⁵⁵. Z ustaleń Stanisława A. Masztanowicza wynika, że do czasu utworzenia w Łowiczu (12 lipca 1920 r.) Komisji Werbunkowej dla Ochotników (przy Baonie Zapasowym 10. Pułku Piechoty) zgłosiło się 920 ochotników z ww. powiatów⁵⁶. Biorąc pod uwagę fakt, że w sprawozdaniu OKOP-u z pow. łowickiego zanotowano 250 ochotników⁵⁷, można przypuszczać, że zbliżona ilość pochodziła z powiatu gostynińskiego. W świetle dokumentacji wojskowej utworzone w Łowiczu pododdziały były kierowane m.in. do Płocka (kompania alarmowa, wymarsz 31 lipca i 8 sierpnia, 5 oficerów i 270 szeregowców), do dyspozycji dowództwa Frontu Północno-Wschodniego (kompania marszowa, 4 sierpnia, 1 oficer i 185 szeregowców), do dyspozycji dowództwa 4. Armii (dwie kompanie marszowe, 9 sierpnia, 3 oficerów, 255 szeregowców)⁵⁸.

Znaczący wkład w obronę ojczyzny wnieśli gostynińscy ziemianie. Dzięki ich zaangażowaniu utworzono w Gimnazjum Żeńskim szpital polowy I etapu dla rannych⁵⁹. Ziemianie deklarowali też gotowość przyjęcia przynajmniej dwóch „ozdrowieńców wojskowych”, oferowali pomoc finansową dla wojska (10 marek z morgi), dostarczali 10% posiadanych koni, zgłaszali akces do armii i werbowali ochotników ze służby folwarcznej⁶⁰.

19 lipca 1920 r. wyruszył na front oddział ochotników konnych z ziemian i służby dworskiej pod dowództwem właściciela Sierakowa – Michała Wodzińskiego. „Odjeżdżających zuchów żegnały jeno spojrzenia zażawione i przyspieszone bicia serc, ani jeden nie zerwał się okrzyk radosny, ani jedna

⁵⁵ M.J. Szczepkowski, *Zaciąg ochotniczy i pobór do wojska na terenie Okręgu Generalnego Łódź w latach 1918–1921*, „Rocznik Łódzki” 1978, s. 341–346. Poborowi podlegały roczniki: 1896, 1897 i 1898. Rekrutacją zajmowała się Powiatowa Komenda Uzupełnień w Łowiczu.

⁵⁶ S.A. Masztanowicz, *Łowiccy ochotnicy 1920 roku w rozkazach i dzienniku frontowym*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne”, 2001, nr 1, s. 64–109. Przewodniczącym Komisji Werbunkowej był ppłk Herforth, dowódca Baonu Zapasowego 10. Pułku Piechoty.

⁵⁷ Zob. na ten temat: *Sprawozdanie Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa na powiat łowicki*, op. cit., s. 264.

⁵⁸ Centralne Archiwum Wojskowe, 10. Pułk Piechoty, sygn. I.320.10.60; sygn. I.320.10.61.

⁵⁹ *Sprawozdanie Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa w Gostyninie*, op. cit., s. 251–252.

⁶⁰ Każdy ziemianin miał za zadanie zwerbować przynajmniej dwóch ochotników „z ludu”, F. Wybult, T. Świecki, *Mazowsze Płockie...*, op. cit., s. 345–374.

kutnowianka nie obrzuciła kwieciami przyszłych bohaterów...” – odnotowano w „Tygodniku Kutnowskim”⁶¹.

Męstwem wykazał się właściciel Sokołowa, rotmistrz Jerzy Aleksander Bardziński, absolwent Szkoły Kawaleryjskiej w Twerze, Kawaler Orderu Virtuti Militari, Krzyża Niepodległości, Polonia Restituta i Krzyża Walecznych. W 1918 r. był dowódcą 3. szwadronu w 1. Pułku Ułanów Krechowieckich, zaś podczas walk na Wołyniu w 1919 r. pełnił funkcje dowódcze w 14. Pułku Ułanów Jazłowieckich. Brał udział w wyprawie kijowskiej i zwycięskiej bitwie z Armią Konną Budionnego pod Komarowem. Gen. Józef Dowbór-Muśnicki scharakteryzował jego postawę w następujących słowach: „Odznaczył się nadzwyczajnym męstwem i umiejętnym prowadzeniem akcji bojowych”⁶².

Wśród uczestników wojny 1920 r. znajdowało się wielu mieszkańców Gąbina. Jednym z nich był Franciszek Jadczyk (rocznik 1900), który walczył pod Baranowiczami i Pińskiem. Dostał się do niewoli nad rzeką Horyń. Jako jeńiec pracował przy wyrębie lasu w tajdze. Po próbie ucieczki (przekroczył granicę fińską) został deportowany do tego samego obozu. Powrócił do Gąbina po zakończeniu wojny⁶³.

W gronie gąbinian, którym udało się powrócić z frontu, byli: Stanisław Fibich (rocznik 1898), członek POW, jeńiec w niewoli sowieckiej, ocalony w trakcie odwrotu Armii Czerwonej ze względu na umiejętność prowadzenia samochodu⁶⁴, Aleksander Jankowski (rocznik 1902), ochotnik, członek OSP⁶⁵, Ignacy Jankowski, ułan płk. Beliny-Prażmowskiego, odznaczony

⁶¹ b.a., *Ochotnicy konni*, „Tygodnik Kutnowski” 1920, nr 30, s. 6; S. Adamski, *Wodziński Michał Władysław Stanisław (1879–1953), właściciel majątku Sierakówek*, [w:] *Gostyniński słownik biograficzny*, op. cit., s. 427.

⁶² W latach 1921–1923 mjr Jerzy Bardziński pełnił funkcję attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Londynie. W 1924 r. awansowany do stopnia podpułkownika ze starszeństwem, zmarł w 1933 r. w Warszawie. Pochowano go w rodzinnym grobowcu w Sokołowie. Zob. na ten temat: S. Adamski, *Bardziński Jerzy Aleksander (1892–1933), ziemianin, podpułkownik*, [w:] *Gostyniński słownik biograficzny*, op. cit., s. 25–26; *Pogrzeb śp. ppłk. Jerzego Bardzińskiego*, „Polska Zbrojna” 1933, nr 300, s. 4.

⁶³ Zbiory własne autorki, relacja Henryka Jadczyka z listopada 2001 r., tekst autoryzowany.

⁶⁴ Po zakończeniu wojny Stanisław Fibich powrócił do Gąbina i prowadził przedsiębiorstwo transportowe, a od 1937 r. – sklep kolonialny. Zginął w obozie zagłady Mauthausen-Gusen w 1940 r. Zbiory prywatne Zdzisława Nowakowskiego, nota biograficzna Stanisława Fibicha.

⁶⁵ J. Borysiak, *Początki Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie*, [w:] J. Borysiak, F. Jankowski, Z. Łukaszewski *Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie w la-*

Krzyżem Walecznych, Jan Jankowski (ur. w 1899 r.), żołnierz żandarmerii wojskowej, odznaczony medalem Polska – Swemu Obroncy, Jerzy Jankowski (ur. w 1902 r.) oraz bracia: Michał i Władysław Falkowscy, peowiacy, przeszkoleni najpierw w 10. Pułku Piechoty w Łowiczu, następnie skierowani do walki na front północno-wschodni w 31. Pułku Strzelców Kaniowskich. We wrześniu 1920 r. Michał Falkowski uczestniczył w zajęciu Wilna pod komendą gen. L. Żeligowskiego⁶⁶.

Oprócz wymienionych w wojnie z bolszewicką Rosją brali udział: Roman Jackowski (rocznik 1896), obrońca Lwowa, Antoni Jankowski (1900), Edward Jankowski (1902), Marian Jankowski (1900), Władysław Jankowski, a także Ignacy Lendzion, Mieczysław Marcinkowski, Walenty Sapiński (ur. 1901 r., członek POW, uczestnik walk Frontu Północnego gen. J. Hallera), Edmund Wojdowski, Julian Wójcicki, Alfred Sztelle i Stanisław Siedlecki (rocznik 1899), pracownik kancelaryjny, który służył w Wojsku Polskim w okresie: 18 listopada 1918 – 14 grudnia 1919. Następnie walczył z bolszewikami. Powrócił z wojny w grudniu 1920 roku⁶⁷.

Na froncie wojny sowiecko-polskiej nie zabrakło gąbińskich peowiaków z patriotycznej rodziny Rojewskich: Kazimierza (rocznik 1896) i Zygmunta (1900). Zygmunt Rojewski uczestniczył w zajęciu Wilna (19–20 kwietnia 1919 r.), za co został odznaczony Krzyżem za zdobycie Wilna w Wielkanoc 1919. Brał udział w bitwie warszawskiej i walkach nad Dźwiną. W grudniu 1920 r. otrzymał awans na stopień kaprała, a w 1937 r. – Medal Niepodległości⁶⁸.

tach 1898–1998, Gąbin 2000, s. 83; Zbiory prywatne Zdzisława Nowakowskiego, nota biograficzna Aleksandra Jankowskiego.

⁶⁶ Jak ustalił Zbigniew Łukaszewski, w ww. pułku walczyli też: Gil (trębacz OSP), Jan Gapiński i Jan Kurkowski. Zbiory Towarzystwa Miłośników Ziemi Gąbińskiej w Gąbinie (dalej: TMZG), relacja Zbigniewa Łukaszewskiego z 20 sierpnia 1990 r.; Zbiory prywatne Zdzisława Nowakowskiego, nota biograficzna Ignacego Jankowskiego; F. Libert, *Zarys historii wojennej 31-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928.

⁶⁷ Zbiory TMZG: relacja Zbigniewa Łukaszewskiego z 19 marca 1993 r.; relacja Janusza Jankowskiego z 20 sierpnia 1990 r.; Zbiory prywatne Zdzisława Nowakowskiego, nota biograficzna Romana Jackowskiego i Stanisława Siedleckiego.

⁶⁸ Zob. na ten temat: A. i I. Rojewscy, A.M. Wrześnińska, *Było ich pięciu. Dzieje rodziny Rojewskich z Gąbina*, Płock 2018, s. 80–107. Obaj bracia Rojewscy zginęli męczeńską śmiercią w październiku 1940 r. w obozie zagłady w Mauthausen-Gusen.

Stanisław Siedlecki z Gąbina, uczestnik wojny 1920 r.
Ze zbiorów Zdzisława Nowakowskiego

Pierwszy od prawej kpr. Zygmunt Rojewski, uczestnik wojny 1920 r. Ze zbiorów rodzinnych

Aleksander Jankowski (1902–1990), ochotnik w wojnie sowiecko-polskiej, zasłużony działacz OSP w Gąbinie. Ze zbiorów Zdzisława Nowakowskiego

W świetle ustaleń dr. Grzegorza Gołębińskiego oraz spisów poległych, w walkach o niepodległość Rzeczypospolitej w latach 1918–1920 oddało życie 10 gąbinian. Dwóch z nich zginęło 11 listopada 1918 r. podczas akcji rozbrajania Niemców, ośmiu w wojnie 1919–1920.

Tabela 1. Polegli w latach 1918–1920 obrońcy ojczyzny z Gąbina

L.p.	Nazwisko i imię	Data i miejsce urodzenia	Imiona rodziców	Zawód	Stopień / Przydział wojskowy	Data / miejsce śmierci
1.	Moszek Bauman	29.11.1899, Gąbin	Mordechaj, Estera	kupiec	szeregowy, 36. Pułk Piechoty Legii Akademickiej	16.09.1919, Połudowicze (k. Połocka)
2.	Stanisław Bedyk	1901, Lipińskie, gm. Pacyna	Jan, Ewa	rolnik	kanonier, 10. Pułk Kaniowski Artylerii Polowej	5.08.1920, Ostrów Mazowiecka
3.	Jan Mazurkiewicz	11.06.1900, Gąbin	Franciszek, Marianna	rzemieślnik	10. Pułk Piechoty	nieznane
4.	Roman Myk	06.01.1901, Gąbin	Józef, Anna	robotnik	szeregowy, 10. Pułk Piechoty	10.06.1920, Komarówka
5.	Jan Ogniewski	31.12.1897, Gąbin	Franciszek, Marianna	urzędnik	kapral, 201. Pułk Piechoty	nieznane
6.	Aleksander Rojewski	12.01.1898, Gąbin	Mateusz, Apolonia	rzemieślnik	POW w Gąbinie	11.11.1918, Gąbin
7.	Antoni Skibiński	26.10.1903, Gąbin	Jan, Zofia	rzemieślnik	szeregowy, 37. Pułk Piechoty Ziemi Łęczyckiej	nieznane
8.	Stefan Walburg	30.08.1897, Gąbin	Franciszek, Franciszka	rzemieślnik	szeregowy, 30. Pułk Strzelców Kaniowskich	7.06.1920, Hermanowicze (okręg wileński)
9.	Edward Wierzbicki	12.03.1895, Koszelówka, gm. Łąck	Jan, Marianna	rzemieślnik	POW w Gąbinie	11.11.1918, Gąbin
10.	Konstanty Wilkos	24.07.1901, Sępowo, gm. Pacyna	Stefan, Katarzyna	robotnik	szeregowy, 10. Pułk Piechoty	5.10.1920, zm. w Krakowie

Źródło: G. Gołębiński, *Rocznice uroczystości państwowe w Gąbinie...*, op. cit., s. 111–112; *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918–1920*, s. 34, 38, 594, 938, 970; K. Leroch-Orlot, *Zarys historii wojennej 10-go Pułku Kaniowskiego Artylerii Polowej*, s. 43; F. Kłosowski, *Zarys historii wojennej 10-go Pułku Piechoty*, s. 28.

Kpr. Jan Ogniewski z Gębina. Poległ w 1920 r.
Na fotografii napis: „W dowód szczerzej sympatii ofiaruje swą podobiznę Janci Płazewskiej
– Jan Ogniewski. Dęblin, 5 marca 1919 r.”
Ze zbiorów Zdzisława Nowakowskiego

Niezaprzeczalny wkład w obronę ojczyzny wnieśli chłopię⁶⁹. Wśród nich byli mieszkańcy gminy Dobrzyków: Jan Frączzak, Władysław i Piotr Józwiakowie oraz Stefan Opasiński z Korzeniówki Starej, Henryk Sochalewski z Młynów, Lewandowski z Dobrzykowa. Ochotnik Władysław Józwiak,

⁶⁹ Na 13 391 ochotników z Okręgu Generalnego Łódź (do którego należał wówczas powiat gostyński) – 2123 (16%) stanowili włościanie. Dane te są zaniżone, gdyż nie wliczono do tej grupy robotników rolnych i uczącej się młodzieży chłopskiej. Zob. na ten temat: *Obrona państwa w 1920 roku...*, op. cit., s. 108.

szeregowy 10. Pułku Piechoty, poległ 15 czerwca 1920 r. pod Mościszczami (nad Berezyną). Jego brat, Piotr Józwiak, również zginął na froncie. Pozostałym wymienionym udało się powrócić z wojny⁷⁰.

Stefan Opasiński żołnierz 10. Pułku Piechoty, uczestnik bitwy warszawskiej.
Ze zbiorów autorki

W wojnie sowiecko-polskiej uczestniczyli również chłopci z innych gmin powiatu gostynińskiego: Piotr Buła z Brzezi (gm. Sanniki, brał udział w zajęciu Wilna przez oddziały gen. Żeligowskiego), Jan Krzewicki (ur. 1902 r.

⁷⁰ B. Zalewska-Opasińska, *Życie polityczne w powiecie gostynińskim w latach 1918–1926*, op. cit., s. 94–96; F. Kłosowski, *Zarys historii wojennej 10-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1929, s. 28; *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918–1920*, op. cit., s. 313.

w Kozicach, gm. Rataje, ochotnik)⁷¹, a także ochotnik z gminy Słubice, Józef Szymański (rocznik 1902). Za znaczny stopień utraty zdrowia na froncie otrzymał odszkodowanie pieniężne⁷².

Piotr Buła, ochotnik 31. Pułku Strzelców Kaniowskich.
Ze zbiorów Zdzisława Nowakowskiego

Na podstawie tablicy memoratywnej, ufundowanej 15 sierpnia 1938 r., można ustalić nazwiska 11 mieszkańców dawnej gminy Lucień poległych

⁷¹ B. Konarska-Pabiniak, *Krzewicki Jan (1902–1996), rolnik, działacz ruchu ludowego*, [w:] *Gostyński słownik biograficzny*, op. cit., s. 171–173.

⁷² Ibidem; Relacja Marzeny Ledzion z lipca 2012 r. Wartość odszkodowania wystarczyła na zakup 6 ha gruntu w Grabiu Polskim.

w walkach o niepodległość w latach 1914–1920. Byli to: Bolesław Banaś, Stanisław Grzelak, Franciszek Kaszewski, Wojciech Kołodziejczyk, Józef Kowalczyk, Stanisław Lewandowski, Stefan Racki, Zygmunt Ręka-wiecki, Antoni Stawski, Józef Urbański i Stefan Zieliński⁷³.

Ważną rolę w obronie ojczyzny odegrała Ochotnicza Straż Pożarna. Wobec groźby forsowania Wisły przez oddziały rosyjskie strażacy z powiatu gostynińskiego sypali okopy na terenie Dobrzykowa, Jordanowa, Tokar oraz dostarczali żywność żołnierzom broniącym Płocka⁷⁴. Jak zanotował Lucjan Jackowski: „Straż Pożarna, pragnąc ulżyć ciężkiej doli swych współbraci, stale urządza zbiórki ofiar dla armii, jedzie sypać okopy pod Płock, organizuje punkty dokarmiania oddziałów wojskowych na miejscu”⁷⁵.

Na podkreślenie zasługuje postawa młodzieży z najstarszych klas gimnazjalnych w powiecie gostynińskim. Męstwem wyróżnił się maturzysta Jan Brodzki, ranny podczas walk z bolszewikami w lipcu 1920 r., odznaczony Orderem Virtuti Militari, oraz ppor. Bronisław Marciniak (ur. w 1900 r.) z Sierakówka, uczeń Gimnazjum im. T. Kościuszki w Gostyninie. Na apel dyrektora szkoły, Władysława Borowskiego, wstąpił do Armii Ochotniczej. Brał udział w obronie Płocka, wykonując zadania telegrafisty, wznosił barykady, prznosił rozkazy, dostarczał amunicję⁷⁶.

Pozostali mieszkańcy zaangażowali się w organizację różnych form pomocy żołnierzom i ludności. Młodszy harcerze pomagali podczas żniw, organizowali zbiórkę pieniędzy dla armii, rozlepiali plakaty agitacyjne, dziewczęta pełniły rolę sanitariuszek⁷⁷.

⁷³ Tablicę odnaleziono w 2015 r., www.gminagostynin.pl/index.php?news&i=862 [dostęp: 25.11.2019].

⁷⁴ Szeroko na ten temat: J. Szczepański, *Spoleczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim...*, op. cit., s. 227–232; E. Walczak, op. cit., s. 369–372; J. Borysiak, *Początki Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie*, op. cit., s. 68; F. Jankowski, *Rys historyczny pożarnictwa ochotniczego*, [w:] *Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie...*, op. cit., s. 22–23.

⁷⁵ L. Jackowski, *Jednodniówka z okazji 40-lecia Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie*, Gąbin 1938.

⁷⁶ Po zakończeniu wojny ukończył gimnazjum i do 1968 r. był pracownikiem Urzędu Pocztowego w Gostyninie. Obszernie na ten temat: J. Matuszewski, *Ppor. Bronisław Marciniak – ochotnik z 1920 r.*, „Gazeta Gostynińska” 1997, nr 2, s. 9; J. Bigus, *Marciniak Bronisław (1900–1996), pracownik poczty, kombatan*, [w:] *Gostyniński słownik biograficzny*, op. cit., s. 226–227; E. Walczak, op. cit., s. 369–372.

⁷⁷ Wraz z ppor. Marciniakiem akces do Armii Ochotniczej zgłosili jego koledzy: Sylwester Gralewski, Tadeusz Liberadzki, Jan i Zygmunt Majewscy, Romuald Miaszkiewicz, Heliodor Rogowski, Jan Sowiński, Józef Toruniewski, Jan Wasiak. Zostali w większości przydzieleni do 6. Pułku Piechoty Legionów, ibidem.

Ignacy Jankowski z Gąbina, ułan płk. W. Beliny-Prażmowskiego, uczestnik wojny 1920 r. Ze zbiorów Zdzisława Nowakowskiego

Kobiety gromadziły lekarstwa i środki opatrunkowe, organizowały punkty sanitarno-noclegowe, ziemianie i przedstawiciele inteligencji oferowali schronienie uchodźcom z Kresów Wschodnich, zgłaszając akces ze stosownym adresem⁷⁸. Uciekinierzy z Wileńszczyzny, Grodzieńszczyzny, Białostoczczyzny i północnego Mazowsza masowo przekraczali przeprawy na Wiśle, rezygnując z oferowanej im przez ziemian po stronie płockiej pomocy

⁷⁸ Szerzej na ten temat: J. Szczepański, *Wojna 1920 r. na ziemi gostynińskiej*, „Głos Gostyniński” 1996, nr 16, s. 5; idem, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, s. 85; E. Walczak, op. cit., s. 370–371.

w zakwaterowaniu, gdyż dopiero schronienie na lewym brzegu Wisły gwarantowało im względne poczucie bezpieczeństwa. Zatrzymywali się całymi taborami przy głównych drogach w Dobrzykowie, Gąbinie, Łącku i Gostyninie, powodując utrudnienia komunikacyjne i wzrost cen żywności i paszy⁷⁹.

Mieszkańcy powiatu gostynińskiego starali się też wywiązać z nałożonych na nich zobowiązań na rzecz obrony kraju. Opiewały one na kwotę 6 mln marek oraz przekazanie dla Wojska Polskiego po 4360 par butów, spodni wełnianych lub bawełnianych, kompletów bielizny i 2180 koców lub kołder⁸⁰.

Pomimo pauperyzacji mieszkańców już 8 października 1920 r. Herman Sztelle dostarczył w imieniu gąbińskiego magistratu do PKU w Łowiczu 174 koce dla żołnierzy⁸¹, natomiast władze samorządowe pożyczły 100 tys. marek od gąbińskich kupców⁸².

Spółczeństwo powiatu gostynińskiego uważnie śledziło przebieg bitwy warszawskiej⁸³ i bohaterską obronę pobliskiego Płocka⁸⁴, gdzie „jedne oddziały strzelały do wojsk polskich, drugie pod groźbą śmierci rabowały sklepy, prywatne mieszkania i gwałciły gromadnie kobiety”⁸⁵. Miarą determinacji płocczan w obronie miasta są słowa dowódcy V Armii, gen. W. Sikorskiego: „W walkach tych, prowadzonych przy współudziale patriotycznej ludności cywilnej, która samorzutnie wznosiła barykady na ulicach miasta, zginęło dwie trzecie jego stałej załogi”⁸⁶.

⁷⁹ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu...*, op. cit., s. 110.

⁸⁰ Gąbin miał wpłacić 300 tys. marek, w tym 100 tys. płatne do 1 września 1920 r., APP, Akta Gąbina, sygn. 547, k. 3–58; sygn. 591, k. 64; sygn. 591, k. 2–4; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina i okolic*, s. 361; idem, *Dzieje Gąbina do roku 1945*, Warszawa 1984, s. 256; *Sprawozdanie Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa w Gostyninie*, op. cit., s. 251–252.

⁸¹ APP, Akta Gąbina, sygn. 591, k. 32; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina do roku 1945*, s. 256–257.

⁸² Ibidem.

⁸³ Straty po stronie polskiej w obronie przedmościa warszawskiego ocenia się na 4 tys. żołnierzy, po stronie przeciwnika – na większe, jednakże trudne do oszacowania, L. Wyszczelski, *Warszawa 1920*, Warszawa 1995, s. 140–161, 168–178; B. Skaradziński, *Walki na przedpolach Warszawy. Bój o Radzymin. Ossów – ochotnicza hekatomba*, „Kronika Warszawy” 1995, nr 2, s. 17–19.

⁸⁴ Szeroko na ten temat: T. Chrostowski, *Obrona Płocka 1920*, op. cit., s. 17–26; G. Gołębiewski, *Obrona Płocka w 1920 r.*, op. cit., s. 9–29; M.M. Grzybowski, *Wojna polsko-rosyjska 1920 r. w Płocku i na Mazowszu*, op. cit., s. 35–50; J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu...*, op. cit., s. 285–292.

⁸⁵ *Z tamtej strony Wisły*, „Tygodnik Kutnowski” 1920, nr 36, s. 1.

⁸⁶ W. Sikorski, *Nad Wisłą i Wkrą*, Lwów 1928, s. 194.

Spółeczność powiatu gostynińskiego z entuzjazmem przyjęła wiadomość o odwróceniu Armii Czerwonej. W regionalnej prasie wyrażano radość ze zwycięstwa i z sarkazmem opisywano wroga:

Minął tydzień krwi i chwały. Hordy bolszewickie nad „wierną rzeką” Wisłą, broniącą serca Polski, Warszawy, zostały rozgromione. Zapowiedziane przez bolszewików na 15 bm. wkroczenie czudo–bohaterów komunistycznych, jak dowcipnie powiada Perzyński, opóźnione zostało na kilka dni; bolszewicy istotnie weszli do Warszawy, broń zaś, chcąc ulżyć sobie, oddali do niesienia żołnierzom polskim; z powodu upału mogli sobie pozwolić na to, aby przez ulice Warszawy i obok mostu Trockiego, dawniej Poniatowskiego, maszerować bez butów⁸⁷.

Zatrzymanie „czerwonego marszu” na linii Wisły spowodowało ocalenie państwa polskiego i uratowało Europę Zachodnią przed komunizmem. Swój wkład w zachowanie suwerenności ojczyzny wnieśli również mieszkańcy ziemi gostynińskiej. Wszyscy, na miarę swoich możliwości, jedni – walcząc bezpośrednio na froncie, inni – angażując się w liczne inicjatywy społeczne i materialne wsparcie wojska i działań rządu.

Po odwróceniu Armii Czerwonej w kościołach powiatu gostynińskiego odprawiono nabożeństwa dziękczynne⁸⁸, społeczeństwo zaś zadeklarowało kolejne działania na rzecz obrony państwa. 22 sierpnia 1920 r. odbyły się w Trębkach i Pacynie kilkutyśne wiece, podczas których zobowiązano się „wezwać wszystkich młodych, zdolnych do noszenia broni, do wstąpienia do szeregów wojskowych, udzielić wszelkiej pomocy wojsku, wezwać wszystkie kobiety do zbierania bielizny i pościeli dla żołnierzy, zaopatrywać żołnierzy w żywność, opodatkować się po 10 marek z morgi na cele obrony państwa”⁸⁹.

Dzień wcześniej nadwiślańscy osadnicy niemieccy podjęli w Wiączemnie uchwałę o wysłaniu kilku wozów z żywnością dla żołnierzy polskich, ustaleniu składu delegacji do stwierdzenia faktu barbarzyństwa bolszewików w Płocku oraz propagowaniu postaw antybolszewickich w Niemczech⁹⁰. Na wniosek gen. Hallera Płock został uhonorowany „za zachowanie

⁸⁷ „Tygodnik Kutnowski” 1920, nr 35, s. 3.

⁸⁸ Nabożeństwo dziękczynne odprawił też 29 sierpnia bp Nowowiejski w katedrze płockiej. Zob. bp P. Libera, Homilia wygłoszona w katedrze płockiej w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny 15 sierpnia 2007 r., www.diecezjaplocka.pl [dostęp: 25.11.2011].

⁸⁹ „Tygodnik Kutnowski” 1920, nr 35, s. 3. W Pacynie zadeklarowano sumę 80 tys. marek na cele wojskowe.

⁹⁰ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, s. 343.

męstwa i siły woli w (...) nadzwyczajnych okolicznościach”⁹¹ Krzyżem Walecznych, wręczonym przez Marszałka Piłsudskiego 10 kwietnia 1921 roku.

W czasie przejazdu do Płocka Piłsudski odwiedził Gostynin, gdzie został powitany przy bramie tryumfalnej przez starostę Antoniego Pinakiewicza, burmistrza Michała Żylińskiego, działacza ludowego Antoniego Kujawę oraz maturzystę Jana Brodzkiego. Nie zabrakło przedstawicieli samorządu, cechów rzemieślniczych, stowarzyszeń oraz młodzieży szkolnej⁹². Na krótko Naczelnik Państwa zatrzymał się także w Łącku przy bramie tryumfalnej wzniesionej przez nadleśnictwo, gdzie wręczono mu „wykopany przed paru dniami w lesie łąckim skarb, złożony z 64 monet”⁹³.

18 marca 1921 r., po trudnych dla strony polskiej rokowaniach, zawarto w Rydze traktat pokojowy. Delegacji polskiej przewodniczył poseł Jan Dąbski z okręgu IX, obejmującego powiaty: gostyniński, łączycki i kutnowski⁹⁴.

W 10-lecie zwycięstwa nad Armią Czerwoną mieszkańcy powiatu gostynińskiego uhonorowali nazwiska lokalnych bohaterów, którzy bronili niezawisłości państwa polskiego. Tablice memoratywne, upamiętniające poległych obrońców ojczyzny, odsłonięto w 1931 r. w Gąbinie⁹⁵, Gostyninie⁹⁶, Dobrzykowie⁹⁷, Sierakówku⁹⁸, natomiast w 1938 r. w Lucieniu.

Ich dopełnieniem były płaskorzeźby lub pomniki Marszałka, umieszczone w reprezentacyjnych miejscach miast i siedzib gmin, oraz nadanie Józefowi Piłsudskiemu przez wszystkie gminy powiatu gostynińskiego godno-

⁹¹ Odnaczono 15 osób Orderem Virtuti Militari, a 64 – Krzyżem Walecznych. Zob. na ten temat: A. Stogowska, *Pobył Naczelnika Państwa Marszałka Józefa Piłsudskiego w Płocku – 10 kwietnia 1921 roku*, „Notatki Płockie” 1994, nr 1 (158), s. 21.

⁹² J. Kazimierski, op. cit., s. 482; E. Walczak, op. cit., s. 372; G. Gołębiwski, *Wizyty dostojników państwowych, wojskowych i kościelnych w Płocku 1918–1939*, Płock 2008, s. 65; *Naczelnik Państwa w Płocku*, „Tygodnik Kutnowski” 1921, nr 16, s. 3.

⁹³ „Kurier Płocki” 1921, nr 82, s. 1.

⁹⁴ A. Garlicki, *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, op. cit., s. 178–182. Polska ratyfikowała traktat 16 kwietnia 1921 r., a wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpiła w Mińsku 30 kwietnia. Zob. też: W. Rezmer, *Pokój czy dalsza wojna polsko-sowiecka*, [w:] *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1998, s. 141–151; H. Cimek, *Poglądy Jana Dąbskiego na niepodległość Polski i kształt jej granic (do 1921r.)*, [w:] *Dla dobra rządu chłopskich dusz...*, op. cit., s. 171–172.

⁹⁵ Tablicę odsłonięto uroczystie 19 marca 1931 r. na frontonie gąbińskiego ratusza.

⁹⁶ Tablica mieściła się przy rozwidleniu ulic: Płockiej i Bierzewickiej, E. Walczak, op. cit., s. 372.

⁹⁷ Popiersie Marszałka wraz z tablicą memoratywną umieszczono w centrum Dobrzykowa, obok posesji F. Pietrzaka, relacja Anny Zalewskiej, op. cit.

⁹⁸ <https://zspig.sierakowek.szkolnastrona.pl/p,66,historia-szkoly> [dostęp: 24.11.2019].

ści Honorowego Obywatela „w uznaniu zasług w odzyskaniu niepodległości państwa polskiego”⁹⁹.

W czasie II wojny światowej wspomniane pomniki i tablice memoratywne zostały zniszczone przez niemieckiego okupanta. W III Rzeczypospolitej część z nich odbudowano.

Obchody 100. rocznicy bitwy warszawskiej to inspiracja do podjęcia kolejnych inicjatyw, służących upamiętnieniu poległych bohaterów w innych gminach położonych w granicach dawnego powiatu gostyńskiego.

Bogumiła Zalewska-Opasińska

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Odezwy Rady Obrony Państwa, sygn. 2/3/09.1/153.

Związek Powiatów RP, sygn. 1028.

Archiwum Państwowe w Płocku

Akta Gąbina, sygn. 540, 547, 573, 591.

Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne w Warszawie

10 Pułk Piechoty, sygn.I.320.10.60, I.320.10.61.

Zbiory prywatne Zdzisława Nowakowskiego

Noty biograficzne: J. i S. Fibichów, G. Fogla, R. Jackowskiego, A. i I. Jankowskich, J. Ogniewskiego, W. Sapińskiego, S. Siedleckiego.

Zestaw fotografii uczestników wojny sowiecko-polskiej: P. Buły, J. Fibicha, G. Fogla, A. i I.

Jankowskich, J. Ogniewskiego, W. Sapińskiego, S. Siedleckiego.

Zbiory prywatne Rodziny Rojewskich

Fotografia kpr. Zygmunta Rojewskiego, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej 1920 r.

Zbiory Towarzystwa Miłośników Ziemi Gąbińskiej w Gąbinie

Relacja Janusza Jankowskiego z 20 sierpnia 1990 r.

Relacja Zbigniewa Łukaszewskiego z 20 sierpnia 1990 r. i 19 marca 1993 r.

⁹⁹ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1028, Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 29 marca 1929 r.

Zbiory własne autorki

Fotografia uczestnika wojny 1920 r. Stefana Opasińskiego.

Relacja Henryka Jadcza z listopada 2001 r. Tekst autoryzowany.

Relacja Marzeny Ledzion z lipca 2012 r.

Relacja Teresy Nowakowskiej z 27 listopada 2019 r.

Relacja Anny Zalewskiej z listopada 2001 r. Tekst autoryzowany.

Źródła drukowane

Jackowski L., *Jednodniówka z okazji 40-lecia Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie*, Gąbin 1938.

Kłosowski F., *Zarys historii wojennej 10-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1929.

Kutrzeba T., *Wyprowadzenie kijowskie 1920 r.*, Warszawa 1937.

Leroch-Orlowski K., *Zarys historii wojennej 10-go Pułku Kaniowskiego Artylerii Polowej*, Warszawa 1929.

Libert F., *Zarys historii wojennej 31-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928.

Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918–1920, Warszawa 1934.

Makowski T., *Zarys historii wojennej 30-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928.

Mieczkowski W., *Bolszewicy w polskiej plebanii*, Wyszaków 1921.

Obrona państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo-pamiątkowa Generalnego Inspektoratu Armii

Ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa, red. W. Ścibor-Rylski, Warszawa 1923.

Pomarański S., *Zarys historii wojennej 36-go Pułku Piechoty Legii Akademickiej*, Warszawa 1930.

Sikorski W., *Nad Wisłą i Wkrą*. Studium z polsko-rosyjskiej wojny 1920 roku, Lwów 1928.

Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski, oprac. A. Litwin, Warszawa 1955.

Wybult F., Świecki T., *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Toruń 1933.

Opracowania

Adamski S., *Wodziński Michał Władysław Stanisław (1879–1953), właściciel majątku Sierakówek*, [w:] *Gostyniński słownik biograficzny*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2017.

Chrostowski T., *Obrona Płocka 1920*, Płock 1990.

Bigus J., *Marciniak Bronisław (1900–1996), pracownik poczty, kombatan*, [w:] *Gostyniński słownik biograficzny*.

Borysiak J., *Początki Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie*, [w:] J. Borysiak, F. Jankowski, Z. Łukaszewski, *Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie w latach 1898–1998*, Gąbin 2000.

Cimek H., *Poglądy Jana Dąbskiego na niepodległość Polski i kształt jej granic (do 1921 r.)*, [w:] *Dla dobra rządu chłopskich dusz... Wiciarz – ludowiec – nauczyciel –*

uczony. *Księga poświęcona pamięci profesora Józefa Ryszarda Szaflika*, red. M. Adamczyk, J. Gmitruk, A. Koseski, Warszawa–Kielce–Pułtusk 2010.

Czubiński A., *Spory o II Rzeczpospolitą*, Poznań 1983.

Drozdowski M.M., *Warszawa w obronie Rzeczypospolitej czerwiec–sierpień 1920*, Warszawa 1993.

Garlicki A., *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, Wrocław 1999.

Goclon J.A., *Wojna z bolszewicką Rosją o niepodległość Polski*, Wrocław 2003.

Gołębiwski G., *Obrona Płocka w 1920 r.*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1995, t. 1.

Gołębiwski G., *Rocznicowe uroczystości państwowe w Gąbinie w latach 1928–1931*, [w:] *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, red. Z.P. Kruszewki, Z.J. Zasada, Płock–Włocławek 2018.

Gołębiwski G., *Wizyty dostojników państwowych, wojskowych i kościelnych w Płocku 1918–1939*, Płock 2008.

Góralski W., *Będziecie moimi świadkami*, Płock 1999.

Grzelak C., *Armia Czerwona po wojnie polsko-rosyjskiej 1919–1921*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, red. T. Skoczek, Warszawa 2014.

Grzybowski M.M., *Duchowieństwo katolickie na Mazowszu wobec wojny 1920 r.*, [w:] *W 75-lecie Bitwy Warszawskiej 1920*, red. W. Wojciechowski, Włocławek 1997.

Grzybowski M.M., *Wojna polsko-rosyjska 1920 r. w Płocku i na Mazowszu*, Płock 1990.

Jankowski F., *Rys historyczny pożarnictwa ochotniczego*, [w:] J. Borysiak, F. Jankowski, Z. Łukaszewski, *Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Gąbinie...*, op. cit. *Józef Piłsudski i jego legenda*, red. A. Czubiński, Warszawa 1988.

Kazimierski J., *Dzieje Gostynina w latach 1918–1939*, [w:] *Dzieje Gostynina i ziemi gostyńskiej*, red. M. Chudzyński, Warszawa 1990.

Konarska-Pabiniak B., *Higersberger Roman (1865–1933), spadkobierca majątku Rataje*, [w:] *Gostyński słownik biograficzny*.

Konarska-Pabiniak B., *Higersberger Feliks Stefan (1890–1920), student, poeta, żołnierz*, [w:] *Gostyński słownik biograficzny*.

Konarska-Pabiniak B., *Higersberger Józef Stefan (1895–1954), właściciel majątku Rataje*, [w:] *Gostyński słownik biograficzny*.

Konarska-Pabiniak B., *Feliks Stefan Higerberger – bohater wojny polsko-bolszewickiej 1920 r.*, „Rocznik Gostyński” t. 2, red. J. Domagała, Gostynin 2008.

Konarska-Pabiniak B., *Krzewicki Jan (1902–1996), rolnik, działacz ruchu ludowego*, [w:] *Gostyński słownik biograficzny*.

Królikowski L., Oktabiński K., *Warszawa 1914–1920. Warszawa i okolice w latach walk o niepodległość i granice Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.

Makowski M., *Kardynał Aleksander Kakowski, metropolita warszawski (1913–1938)*, Warszawa 2015.

Masztanowicz S.A., *Łowiccy ochotnicy 1920 roku w rozkazach i dzienniku frontowym*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne”, 2001, nr 1.

Materski W., *Pobocza dyplomacji. Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczpospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym*, Warszawa 2002.

Materski W., *Traktat ryski i jego waga międzynarodowa*, [w:] *Rola i miejsce Polski w Europie 1914–1957*, red. A. Koryn, Warszawa 1994.

Nałęcz T., *Odzyskana niepodległość*, [w:] H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Łepkowski, T. Nałęcz *Polska. Losy państwa i narodu*, Warszawa 1992.

Nowak A., *Ojczyzna ocalona. Wojna sowiecko-polska 1919–1920*, Kraków 2010.

Rezmer W., *Pokój czy dalsza wojna polsko-sowiecka?*, [w:] *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1998.

Rojewscy A. i I., Wrzesińska A.M., *Było ich pięciu. Dzieje rodziny Rojewskich z Gąbina*, Płock 2018.

Skaradziński B., *Walki na przedpolach Warszawy. Bój o Radzymin. Ossów – Ochotnicza hekatomba*, „Kronika Warszawy” 1995, nr 2.

Stogowska A., *Pobyty Naczelnika Państwa Marszałka Józefa Piłsudskiego w Płocku – 10 kwietnia 1921 roku*, „Notatki Płockie”, 1994, nr 1.

Szczepański J., *Dzieje Gąbina do roku 1945*, Warszawa 1984.

Szczepański J., *Dzieje Gąbina i okolic*, Gąbin–Pułtusk 2013.

Szczepański J., *Duchowieństwo diecezji płockiej w obliczu bolszewickiego najazdu 1920 r.*, [w:] *Kościół i kultura*, red. R. Jaworski, A. Koseski, Płock–Pułtusk 1996.

Szczepański J., *Spoleczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Warszawa–Pułtusk 2000.

Szczepański J., *Spoleczeństwo polskie wobec wojny i pokoju (1919–1921) w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*.

Szczepański J., *Wkład Wincentego Witosa w walkę z najazdem bolszewickim 1920 roku*, [w:] *Dla dobra rządu chłopskich dusz... Wiciarz – Ludowiec – Nauczyciel – Uczony. Księga poświęcona pamięci profesora Józefa Ryszarda Szaflika*, red. M. Adamczyk, J. Gmitruk, A. Koseski, Warszawa–Kielce–Pułtusk 2010.

Szczepański J., *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa–Pułtusk 1995.

Szczepański J., *Życie polityczne*, [w:] *Dzieje Mazowsza. Lata 1918–1939*, t. 4, red. J. Szczepański, Pułtusk 2010.

Szczepkowski M.J., *Zaciąg ochotniczy i pobór do wojska na terenie Okręgu Generalnego Łódź w latach 1918–1921*, „Rocznik Łódzki” 1978.

Terlecki O., *General Sikorski*, t. 1, Kraków 1981.

Walczak E., *Gostynin w latach międzywojennych (1918–1939)*, [w:] *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2010.

Wiśniewska M., *Koncepcja federacyjna w myśli politycznej Józefa Piłsudskiego i obozu socjalistów polskich*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*.

Włodarkiewicz W., *Realizacja postanowień Traktatu Ryskiego. Stosunki polsko-radzieckie w latach 1921–1926*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, red. T. Skoczek, Warszawa 2014.

Wyczański H., *Kościół w odrodzonym Państwie Polskim (1918–1939)*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Warszawa 1979, t. 2, cz. 2.

Wyszczelski L., *Operacja warszawska sierpień 1920*, Warszawa 2005.

Wyszczelski L., *Warszawa 1920*, Warszawa 1995.

Zalewska-Opasińska B., *Życie polityczne w powiecie gostyńskim w latach 1918–1926*, „Studia Mazowieckie” 2015, nr 4.

Żenczykowski T., *Dwa Komitety 1920, 1944. Polska w planach Lenina i Stalina*, Paryż 1984.

Źródła internetowe

Bp P. Libera, Homilia wygłoszona w katedrze płockiej w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny 15 sierpnia 2007r., www.diecezjaplocka.pl [dostęp: 25.11.2011].

www.gminagostynin.pl/indeks.php?news&i=862 [dostęp: 25.11.2019].

<https://zspig.sierakowek.szkolnastrona.pl/p,66,historia-szkoly> [dostęp: 24.11.2019].

Prasa

„Kurier Płocki” 1921.

Małecka A., *Bity, błogosławił*, „Gość Płocki” 2019, nr 47.

Matuszewski J., *Ppor. Bronisław Marciniak – ochotnik z 1920 r.*, „Gazeta Gostynińska” 1997, nr 2.;

„Polska Zbrojna” 1933.

Szczepański J., *Wojna 1920 r. na ziemi gostynińskiej*, „Głos Gostyniński” 1996, nr 16.

„Tygodnik Kutnowski” 1919–1921.

Attitudes of the society in the Gostynin district during the Polish-Soviet War (1919–1920)

Keywords

The war of Bolshevik Russia with Poland (1919–1920), Gostynin district, soldiers battling on the Eastern Front, patriotic attitudes of local residents

Summary

The article aims at presenting the attitudes of the Gostynin district residents during the war between Bolshevik Russia and Poland (1919–1920). The author seeks to picture the involvement of Gostynin district citizens in defending the sovereignty of the Polish country and determine which social strata and political fractions offered special support to the Polish Army and the government of the Republic of Poland. The author perceives the 100th anniversary of the victory over the Red Army as an opportunity to remind the names of Gostynin district citizens who fought and died in the Polish-Soviet War and to pay tribute to those whose commitment to the fatherland may be an example of patriotic attitude for the younger generations.

Die Haltung der Gesellschaft vom Kreis Gostynin während des Polnisch-Sowjetischen Krieges 1919–1920

Schlüsselworte

Polnisch-Sowjetischer Krieg 1919–1920, Kreis Gostynin, Teilnahme von Soldaten am Russlandfeldzug, patriotische Haltung von Bewohner

Zusammenfassung

Der Artikel hat zum Zweck, die Haltung der Gesellschaft vom Kreis Gostynin während des Polnisch-Sowjetischen Krieges in den Jahren 1919–1920 darzustellen. Die Autorin zeigt, inwiefern die Bewohner vom Kreis Gostynin sich in die Verteidigung der Souveränität des polnischen Staates engagierten und welche Gesellschaftsschichten und politische Gruppen besondere Unterstützung der Polnischen Armee und der polnischen Regierung boten. Der 100. Jahrestag des Sieges über die Rote Armee ist für die Autorin auch eine Gelegenheit, die Namen der Soldaten, die im Polnisch-Sowjetischen Krieg kämpften und fielen, vor der Vergessenheit zu bewahren und die Ehre den Bewohnern zu erweisen, die zum Modell von patriotischer Haltung für die gegenwärtige Generation wurden, indem sie damals zum Wohle des Vaterlandes verschiedene Verpflichtungen vornahmen.

Гражданская позиция населения Гостынинского повета в время советско-польской войны 1919–1920 гг.

Ключевые слова

Война Советской России с Польшей 1919–1920, Гостынинский повет, участие солдат в боях на восточном фронте, патриотические настроения среди населения.

Резюме

Целью настоящей статьи является ознакомление читателя с гражданской позицией населения Гостынинского повета в период войны Советской России с Польшей 1919–1920 г. Автор статьи описывает степень ангажированности населения Гостынинского повета в защиту суверенитета польского государства, а также какие слои общества и политические группировки оказали наибольшую поддержку армии и правительству Польши. Для автора статьи столетие победы над Красной Армией являет собой возможность сохранить от забвения имена солдат из Гостынинского повета, воевавших и погибших во время советско-польской войны, а также отдать дань памяти местным жителям, бравшим на себя ответственность за судьбу родины и дающим пример патриотизма современному поколению.